

Rafaela Božić-Šejić – Ivana Drožđek

KONTRASTIVNA ANALIZA PRIJEVODA NEKIH GRADACIJSKIH ELEMENATA U PET PRIJEVODA BAJKE O RIBARU I RIBICI A. S. PUŠKINA

dr. sc. Rafaela Božić-Šejić – Ivana Drožđek, Sveučilište u Zadru, pregledni rad

UDK 821.161.1.09 Puškin, A. S.-34
821.161.1.03=163.42

U članku se analizira prijevod nekih gradacijskih elemenata u Puškinovoj bajci i dolazi do zaključka da su u svim analiziranim prijevodima prevoditelji imali svoj pristup prevođenju takvih elemenata, ne vodeći uvijek računa o adekvatnom prenošenju gradacije tih elemenata na način na koji to postoji u izvornom Puškinovu tekstu. Zaključili smo da je Cesarićev prijevod, iako od analiziranih prijevoda najstariji, u najviše gradacijskih elemenata ponudio i najbolja rješenja.

Ključne riječi: *A. Puškin; prevođenje umjetničkoga teksta; kontrastivna analiza; gradacija; Bajka o ribaru i ribici*

Na hrvatskom postoji najmanje deset prijevoda ove bajke (Cacan, 1999), za koju slobodno možemo reći da je najpopularnija Puškinova bajka kako u domovini tako i izvan nje. Čak su četiri prijevoda na hrvatski jezik iz 19. st., ali u ovom članku analiziramo prijevode gradacijskih elemenata bajke u pet prijevoda koji su danas u Hrvatskoj u paralelnoj uporabi. To s prijevodi: Dobriše Cesarića, Velimira Miloševića, Radomira Venturina, Valerije Posavec i Fikreta Cacana.

Fabula bajke vodi nas od jedne potrebe starice do druge, za kojom slijede sve bogatija kuća, odjeća i sve probranije jelo. Usporedo s tim željama možemo pratiti promjene koje se dešavaju na moru. Tako imamo dva mjesta radnje – mjesto gdje živi stari par i morska pučina. Ta dva mjesta povezuje starac u ulozi prenositelja starićinih želja.

U bajci postoji nekoliko gradacijskih elemenata, od kojih je prvi mjesto na kojem žive starac i starica. Na početku je to vrlo skromna građevina:

Puškin: Они жили в *ветхой землянке*

Cesarić: U *staroj su kolibi od gline*

Milošević: U *malenoj skromnoj zemunici*

Venturin: Dom im bila *stračara trošna*

Posavec: U *trošnoj kolibi od blata*

Cacan: U *ruševnoj zemunici* živjeli su

Pojam *землянка* pojavljuje se u bajci u 4 stiha. Cesarić ga prevodi u tri varijante: *koliba od gline*, *kolibica* i dva puta *koliba*. I Posavec ima tri varijante: *koliba od blata*, *kolibica* i *koliba*. Venturin u sva četiri stiha – *stračara*, a Cacan – *zemunica*. Milošević varira rješenja *zemunica*, *dom ubogi* i *izba*.

Ruski enciklopedijski rječnik daje malo podataka o toj nastambi – to je prostor za život, uglavnom ukopan u zemlju, ali koji ponekad izviruje iznad površine zemlje (SRJ 1957: 835). U jednojezičnom rječniku ruskoga jezika možemo pronaći natuknicu da je to udubina u zemlji, iskopana za stanovanje ili skrivanje (Ožegov 2004: 227). U hrvatskom jeziku *zemunica* je primitivna nastamba i sklonište, ukopana u zemlju i pokrivena šibljem, trstikom i drugim sličnim materijalom koji može biti premazan ilovačom (Anić 2003: 1834). Riječ *zemunica* možemo, dakle, prihvatiti kao ekvivalent za rusku riječ *землянка*.

Tako se nameće sljedeća interpretacija: ljudska nastamba, za razliku od životinjske jazbine, brloga ili pećine ima svoje “ljudsko” dostojanstvo, ona se uzdiže iznad zemlje. Starac i starica su živjeli u zemunici koja je još i *ветхая* (trošna, oronula) – epitet koji pojačava bijednost nastambe – niže se ne može.

No, to ne znači da su prijevodi *koliba*, *koliba od gline*, *koliba od blata*, *kolibica* i *dom ubogi* pogrešni. Kod nas je *koliba*, općenito, drvena nastamba, no u svom drugom značenju je jednostavan zaklon od pletera pokriven granjem, slamom, lišćem itd. (isto: 589). Ako dodamo *od gline* ili *od blata* (usp. *zemunica* – sklonište pokriveno materijalom koji može biti premazan ilovačom) to je još uvijek bijedno mjesto za život. *Dom ubogi* se javlja kao očita perifraza. Sporan je jedino prijevod riječju *izba*.

Stari par živi toliko jedno i bijedno da im je isprva velika stvar dobiti novo korito, no ubrzo starica traži *избу*. U bajci se *изба* pronalazi u pet primjera. Cesarić, Venturin i Posavec prevode je riječju *kuća*. Prema rječniku hrvatskoga jezika to je zgrada koja ima zidove i krov i služi za stanovanje (isto: 649). U ruskom *изба* je drvena seoska kuća (Ožegov 2004: 235; SRJ 1957: I/874). Zahtjev za ovom nastambom povlači za sobom i društveni status seljaka, što će kasnije i starica naglasiti kada starcu uputi treći zahtjev:

Не хочу быть *чёрной крестьянкой*,

Хочу быть *столбовою дворянкой*.

Starac i starica su ranije živjeli u zemunici/kolibi i bili rangirani niže od seljaka. Dobivši *узба* oni se penju na društvenoj ljestvici i tu bi gradaciju prevoditelji trebali slijediti.

U hrvatskom jeziku bi se trebala pronaći riječ koja bi u sebi također sjedinila ta tri značenja: *kuća, seoska, drvena*. Kod nas su se u jadransko-dinarskom prostoru seljačke kuće redovito gradile od kamena tako da tu ne možemo tražiti ekvivalent. Međutim, na ostalom hrvatskom području starije seljačke kuće su drvene. Ovisno o obradi drva te drvene kuće se nazivaju *pleteruše* (zidne stijene od pletera), *daščare* (od tesanih dasaka) i *brvnare* (od drvenih greda) (Gavazzi: 1991: 21-27). Prema tome, kod nas nemamo riječi koja bi ujedinila ta tri svojstva i koja bi se koristila na cijelom hrvatskom području, pa se tako stilski neutralna "kuća" ipak javlja kao najprihvatljivije rješenje.

Cacan se služi pojmom kolibe s naglaskom na značenju – *drvena kuća*. Pojam *koliba* (Anić 2003: 649) u sebi uistinu sadrži značenje drvene nastambe, no nosi za sobom i značenje privremene nastambe. To što je Cacan ovdje upotrijebio baš riječ *koliba* može biti opravdano time što je kod njega prvotno prebivalište zemunica, tako da je koliba u tom slučaju svakako napredak za starca i staricu. Međutim, koliba ne znači nešto tipično seosko i ne reflektira na pravi način njihovo kretanje u društvenom statusu pa taj izraz ne možemo smatrati adekvatnim rješenjem.

Milošević *узба* prevodi izrazom *bijeli dvori*. To je pak previsoko za njihov novi društveni status seljaka. Ovdje se za trenutak trebamo prisjetiti Miloševićeva prijevoda za njihovo prvotno prebivalište *землянка* – *zemunica, dom ubogi i izba*. U hrvatskom jeziku (isto: 480) *izba* znači mala *soba, ostava, spremište, manja prostorija*, a u ruskom, kako je već rečeno, *drvena seoska kuća*. Međutim, u ruskom enciklopedijskom rječniku *узба* je polisemična riječ i u svom drugom značenju označava unutarnju prostoriju seoskog doma, iako nije specificirano koje veličine ili namjene (SRJ 1957: 874). Dakle, u nekim se točkama značenje ruske riječi *узба* i hrvatske *izba* podudaraju, ali u ovom slučaju kao prijevodno rješenje *izba* ne odgovara ni kao prijevod riječi *землянка*, ni kao prijevod riječi *узба*. Ovakve izrazne sličnosti između ruskog i hrvatskog jezika susrećemo često i prilikom prevođenja potrebno je na njih obratiti posebnu pozornost.

Dakle, *koliba* kao prijevod riječi *землянка* upućuje na drugačiji tip nastambe i stoga ne odgovara. Ni *bijeli dvori* ne odgovaraju jer upućuju na nastambu većeg društvenog statusa i čini nam se da Milošević žuri jer se rasprava o *bijelim dvorima* može prebaciti na sljedeći zahtjev.

I kod opisa njihova seljačkog doma uočavamo zanimljive varijacije u prijevodima.

Prvi očiti problem je bilo prevođenje riječi *светѣлка*. Kod Cesarića i Posavec prevedena je *светѣлка* kao *gostinjska soba*, kod Venturina kao *potkrovlje*, a kod Cacana *sobica*. Milošević riječ *светѣлка* prevodi jednim cijelim stihom i od te jedne prostorije koju im je ribica dala, daje viziju više soba koje su prostrane i zračne. Ribica se s ispunjenjem ovog zahtjeva iskazala i više nego što je trebala: nije samo dala novi dom, nego je taj dom imao i jednu sobu više od obične seoske kuće. *Светѣлка* je kod Rusa

malena soba, obično u gornjem dijelu kuće (SRJ 1957: IV/62-64; Ожегов 2004: 690; Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 785). Cacanovo rješenje ne određuje smještaj te prostorije, a i današnja dječja publika vjerojatno ne shvaća da je kuća sa sobicom više nego kuća – zapravo današnja djeca mogu imati dojam da je upravo suprotno, jer će pojam *kuća* vezati za dom s nekoliko prostorija, kao što je to slučaj s kućama koje oni poznaju, pa se umjesto izdašnosti ribice dobiva suprotno značenje – umjesto sobe, dala im je tek sobicu. Venturinovo je rješenje dobro. Potkrovlje je u svom osnovnom značenju prostor ispod krova kuće, no može označavati i sobu na tavanu (Anić 2003: 1124).

Gostinjska soba, koju pronalazimo u prijevodu Cesarića i Posavec nije sasvim točan prijevod riječi *светёлка*, no time su prevodioci željeli naglasiti kako su osim jednostavne seoske kuće starac i starica dobili kuću koja uz sve nužne prostorije ima i jednu sobu više što upućuje na to da im je ribica podarila bolju varijantu onoga što su tražili. Prijevodu Valerije Posavec može se zamjeriti ponavljanje Cesarićeva rješenja (i to ne samo u ovom slučaju). Tako ona ponavlja i svojevrsni Cesarićev pleonazam (jer ako su vrata hrastova onda je manje-više jasno da su od dasaka): *С дубовыми, тесовыми вороты*, doduše, uz malo izmijenjen redoslijed riječi.

Posavec: I hrastova vrata od dasaka.

Cesarić: I hrastova od dasaka vrata.

Sljedeći zahtjev koji starica upućuje ribici ne odnosi se na predmet, ali njegova realizacija povlači za sobom niz stvari, među kojima je i novo prebivalište. Starica više ne želi biti seljanka nego plemkinja.

Ruškin: Хочу быть столбовою дворянкой.

U izvorniku je izraz *столбовая дворянка* objašnjen komentarom: *дворянка старинного и знатного рода*. Najčešće se *дворянка* prevodi riječju *vlastelinka*. *Vlastelinka* je pripadnica vlastele, plemkinja koja obavezno posjeduje veliko imanje s kmetovima. Kako uz *дворянка* imamo i epitet *столбовая* trebalo bi naglasiti da je ta plemkinja starog podrijetla, koja je svoj status stekla nasljednom linijom (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 858; SRJ 1957: 373; Ожегов 2004: 755). Plemstvo koje je imalo iza sebe moćnu obitelj i staro obiteljsko stablo i u Rusiji se više cijenilo od novoimenovanog plemstva koje je status zaslužilo iznenadnim bogatstvom ili udajom.

Cesarić i Posavec uz *vlastelinka* koriste epitet *moćna* koji naglašava njezinu važnost (opet Posavec ponavlja Cesarićevo rješenje). Milošević koristi epitet *dična* koji je malo nejasan jer može značiti *na koju se može biti ponosan*, ali i *koja je sama ponosna* (Anić 2003: 210). Cacan se odlučio za izraz *plemkinja od koljena* koji objašnjava komentarom – *moćna plemkinja*. Venturin ima različita rješenja – *vlastelinka*, *plemenita gospa*, *uznosita dama*, *plemkinja*. *Vlastelinka* i *plemkinja* su sinonimi i obje se riječi mogu ovdje primijeniti, no *plemenita gospa* i *uznosita dama* su izrazi koji imaju drugačije značenje. Plemenit ne mora biti samo onaj koji pripada starom rodu već i onaj koji se odlikuje

moralnim osobinama, onaj koji je čovjekoljubiv, human (isto: 1047). *Gospa* je dama ili gospođa (obično kao predmet viteškog obožavanja u srednjem vijeku) i u svom drugom značenju riječ za oslovljavanje žene iz nižih slojeva (isto: 368). *Uznosita dama* je, jednako tako, nejasnoga značenja. *Dama* je žena koja se po mjerilima građanskog društva (građanskog, ne plemićkog) i života u gradu odlikuje odnjegovanim dobrim osobinama i otmjenim ponašanjem (isto: 187). Ta riječ, dakle, služi za opisivanje, a ne za oslovljavanje. *Uznosita* (isto: 1707), ovdje kao epitet koji je opisuje, u istom je značenju kao i *dična* kod Miloševića, tako da se nismo skloniti složiti s pretjeranim "obiljem" Venturinovih prijevoda koji u biti nisu adekvatni.

Cacanovo je rješenje korektno, pogotovo što se na taj način i u prijevodu uvodi pojam koji se objašnjava u fusnoti, baš kao što je to i u izvorniku, tj. uvodi se manje poznat izraz te tako obogaćuje dječji pojmovnik kulture.

Milošević je Puškinovih sedam stihova koji opisuju ovu fazu staričina statusa preveo s osam stihova te ponavlja prijevod iz prethodnoga zahtjeva uz drugi epitet – *bijeli dvori/vlastelinski dvori*. *Терем* je prema enciklopedijskom rječniku *жилое помещение в верхней части богатых хором или дом в виде башни в древней Руси* (SRJ 1957: IV/488). Slično objašnjenje nalazimo i u jednojezičnom rječniku ruskoga jezika – *в Древней Руси: жилое помещение в верхней части дома или дом в виде башни* (Ožegov 2004: 778). Kao prijevod u rusko-hrvatskim rječnicima nalazimo – *visoka boljarska kuća, kula* (u staroj Rusiji) i rusizam *terem* uz objašnjenje da je to boljarska kuća ili gornji dio takve kuće (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 885).

Milošević je već za prijevod riječi *узба* upotrijebio riječ *dvori*. U Anićevu rječniku možemo naći da su *dvor* i *dvorac*, riječ koju je većina naših prevoditelja izabrala za prijevodnu riječ, sinonimi. *Dvorac* je isto što i *dvor* u svom prvom značenju, a to je mjesto obitavanja vladara ili visokog dostojanstvenika, obično u renesansnom, baroknom i drugom stilu (Anić 2003: 271). *Dvorac* ili *dvor* u tom istom značenju se tako može smatrati dobrim prijevodom za rusku riječ *терем*, pogotovo ako se uz to doda da je to dvorac s kulom kao kod Venturina. Milošević je u prethodnom zahtjevu riječ *dvor* upotrijebio i u njenom drugom značenju, a to je kuća s više soba čvrste građe, u primorskim krajevima od kamena, obično s portikom, gusternom i konobom. Međutim to, kao što smo dokazali, nije adekvatno rješenje. Iako je uz to je još upotrijebio epitet *bijeli* koji je čest u našoj narodnoj epici (Maretić 1909: 42), kako bi dočarao neke stilske osobine izvornika, ovakav prijevod ipak nije adekvatan jer je *узба*, kao što smo ranije objasnili – kuća, i to seoska i vrlo skromna. Dakle tim rješenjima – Milošević nije postigao potrebnu gradaciju, i nije adekvatno gradirao rast staričinog apetita za bogatstvom.

Sporno je i Cacanovo rješenje – *kuća visoka*. I Cesarić i Posavec upotrebljavaju epitet *visok*, međutim, taj epitet dolazi uz riječ *dvorac* pa se to rješenje može smatrati adekvatnim. Kod Cacana imamo visoku *kuću*. Već smo spomenuli da kod Cacana postoji gradacija i ovdje ne odstupa od nje. Međutim, plemkinje ne žive u običnoj kući, ma koliko ona visoka bila.

Zanimljivo da ni jedan prevoditelj nije uzeo u obzir riječ *palača*.

Taj Puškinov *терем* ima i *крыльцо*. Venturin je izbjegao prevesti tu riječ, smjestivši staricu jednostavno *pred* dvorac. Cesarić je riječ *крыльцо* preveo riječju *doksat* uz koju je dao i komentar – izbočeni dio prostorije preko vanjskog zida. Prema Aničevu rječniku *doksat* je izbočeno mjesto na pročelju kuće s prozorima na tri strane, obično na prvom katu, uobičajeno u islamskoj arhitekturi – *erker* (Anić 2003: 237). *Doksat* kao prijevodnu riječ za *крыльцо* možemo naći i u Poljančevu rječniku (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 330). Posavec i Cacan su upotrijebili riječ *trijem*. *Trijem* je natkriveni prostor kojemu jednu uzdužnu stranu čini zatvoreni zid, a drugu niz stupova koji nose krovnu konstrukciju (Anić 2003: 1621). Kao sinonim za riječ *trijem* možemo pronaći i riječ *portik*. *Portik* je, prema *Enciklopediji likovnih umjetnosti*, ulazni trijem, predvorje, natkriveni, no otvoreni prostor što ga oblikuje niz stupova pred glavnim ulazom građevine. *Trijem*, za razliku od *portika*, ne mora biti dio ulaza, već može biti zaseban prostor. Prema enciklopedijskom rječniku ruskoga jezika *крыльцо* je *пристройка перед входом в дом состоящая из площадки и лестницы, иногда под навесом* (SRJ 1957: 143). Slično je ta riječ objašnjena i u jednojezičnom rječniku – *вход в дом в виде наружной пристройки с площадкой под навесом и с лестницей* (Ožegov 2004: 303). Naše definicije *trijema* i *portika* vrlo su slične definiciji riječi *крыльцо*, no *portik* je nešto sličniji jer u sebi također sadrži značenje ulaza koji se ovdje spominje u oba slučaja. Kod nas se, međutim, ne spominje stepenište koje je u ruskim rječnicima u oba slučaja istaknuto kao konstruktivni dio. Unatoč tome, *trijem* je ovdje dobro rješenje, dok se *doksat* ne čini odgovarajućim rješenjem. Milošević je staricu ponovo smjestio na prozor kao i u prethodnom zahtjevu, što također nije adekvatan izraz.

Uskoro starici više nije dovoljan status plemkinje. Želi postati *вольная царица*.

Puškin: А хочу быть вольною царицей...

Kod Cesarića i Miloševića nalazimo jednaka rješenja – *svijetla carica* i *carica*. Posavec još dodaje i *strašna carica*. Kod Venturina imamo *cesarica moćna*, *carica i veličanstvo*, kod Cacana *moćna kraljica*, *kraljica*, *strašna kraljica* i *svemoćna kraljica*. *Carica* i *cesarica* su sinonimi. Ako treba povući crtu i razlikovati pojmove *kralj* i *car* – možemo reći da je car na višem mjestu od kralja. Karlo Veliki, npr., prvo je bio franački kralj, da bi tek kasnije bio proglašen carem (Pirenne 2005: 48). Postavlja se pitanje zašto Cacan insistira na prijevodu riječju *kraljica* kad i u ruskom imamo razlikovanje riječi *царь/царица* i *король/королева*.

Ponovo ćemo promotriti što starica dobiva novim društvenim statusom.

Puškin: Что ж, пред ним царские палаты,
В палатах видит свою старуху,...

U osnovnom značenju *palača* je gradska rezidencija suverena, feudalca, patricija, i u tom smislu sinonim za *dvor* (isto: 271). *Dvor* je mjesto obitavanja vladara ili visokog

dostojanstvenika s tendencijom reprezentiranja i raskoši. Razlika između palače i dvora ne odnosi se na vlasnike te građevine već na mjesto na kojem je sagrađena – *palača* se više veže uz gradski, urbani teritorij, a *dvor* uz ladanjski prostor (ELU 1964: III/620).

Dvor se ovdje ipak može smatrati prikladnijim prijevodom zbog svoje raskoši i reprezentativnog karaktera koji se veže uz sam vrh vlasti monarhije. Ipak, trebamo napomenuti, da se riječ *palača* ne rabi samo za zdanja osoba s tako visokim statusom, već je ona općenito dom osoba plemenitog roda.

Starica dobiva novo prebivalište i uz to, da se pokaže njena važnost, sada je služe plemići, a ne obični sluge.

Puškin: Служат ей бояре да дворяне, ...

Боярин – в Московской Руси: крупный землевладелец принадлежавший к высшему слою господствующего класса (Ožegov 2004: 57) i *дворянин – лицо принадлежащее к дворянству, дворянство – в феодальном и позднее в капиталистическом обществе привилегированный господствующий класс* (isto: 151). Milošević i Posavec ovdje su ipak spomenuli sluge. Treba napomenuti da se i ovdje radi o gradaciji, jer ako se sjetimo stiha: *Перед нею усердные слуги*; kada je još bila vlastelinka služili su je, dakle, obični sluge. Tako postaje jasno da je povlastica da je služe velikaši i plemići vezana uz njezin još viši društveni status.

Slijedi posljednji zahtjev starice koji starac od riječi do riječi prenosi ribici.

Пушкин: Хочу быть владычицей морскою,
Чтобы жить мне в Окияне-море,
Чтоб служила мне рыбка золотая
И была б у меня на посылках.

Starica na kraju želi na sam vrh, uzdignuti se gotovo do božanstva. *Владычица* može biti i *gospodarica* i *vladarica* (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 74; RSS 1988: 84), iako se većina prevoditelja odlučila za prijevod *vladarica*. Međutim, prevoditelji većinom različito rješavaju stihove *Чтобы жить мне в Окияне-море!* *Чтобы жить ей в Окияне-море*. Prema Puškinovu rječniku *окиян* je *народно-поэтическое наименование моря*, odnosno narodni poetski izraz za *more* (SJP 1956: III/108).

Kod Cesarića i Posavec imamo prijevod – *Pa da živim u najvećem moru*. Kod Venturina je dom *u dubini mora*, a kod Cacana *usred oceana*. Milošević ne spominje mjesto na kojem bi živjela nego carstvo kojim bi vladala – *Da mi carstvo bude more sinje*. Ovdje je kod Puškina naglasak na riječima *жить мне/ей в Окияне-море* pa smatramo da je riječ *жить/živjeti* ipak trebalo prevesti. Je li *Окияне-море* najveće more, dubina mora ili mjesto usred oceana manje je važno. To su stilski različita rješenja, ali se odnose na isto. Stilski, imajući u vidu da Puškin rabi narodni i poetski izraz, možda bi adekvatan prijevod bio upravo Miloševićevo *sinje more*.

Zanimljive varijacije nalazimo i kod prijevoda stihova *И была б у меня на посылках/И была бы у ней на посылках*. Frazem *Быть на посылках у кого* ima značenje *служить исполняя чьи-н. мелкие поручения* (SJP 1956: III/108), odnosno ispunjavati nečije nevažne želje. Kada je vidjela što sve ribica može i da do tada nije bilo nikakvih ograničenja u njezinim željama, starica je poželjela ribici i sama izravno davati naredbe. Kako smo vidjeli da staričine želje rastu, a ribica ih izvršava, starica se toliko uzoholila da svoje želje smatra malim zadacima i zato koristi upravo ovaj frazem. Prevoditelji ove stihove stilski različito prevode, ali zadržavaju smisao. Cacan i ovdje koristi frazem – *biti nekome na ruku*. Venturinov prijevod možda isprva čudno zvuči, ali je frazem *biti potrkusa* hrvatski ekvivalent za rusku frazu *быть на посылках*. Cesarić, Posavec i Milošević usredotočili su se na smisao – ispunjavanje želja – i nisu rabili hrvatski ekvivalentni frazem.

I na koncu jedna od najvažnijih gradacija – reakcija ribice izražena promjenama na moru. Kod Puškina pronalazimo sljedeći niz gradacija:

- 1) У самого синего моря...
- 2) Видит, — море слегка разыгралось.
- 3) Помутилось синее море.
- 4) Непокойно синее море.
- 5) Почернело синее море.
- 6) Видит, на море черная буря...
Так и вздулись сердитые волны,
Так и ходят, так воем и воют.

Prvi stih je uzet s početka bajke, kada je sve još idilično i mirno. More je tada *sinje/plavetno*, epitet koji se najčešće koristi za mirnu sliku mora. Staričine želje mijenjaju situaciju na morskoj površini, a sve kulminira u zadnjem opisu mora u tri stiha.

Gradacija se jasno vidi – *море слегка разыгралось, помутилось, непокойно, почернело* i na kraju opis oluje u tri stiha. Najprije ćemo pogledati doslovan prijevod. *Разыгаться* je glagol koji ima više značenja. U jednojezičnom rječniku možemo pronaći tri njegova značenja: 1. *увлечься игрой, затеять продолжительную игру*; 2. *начать играть энергичнее, с большим увлечением*; 3. *прен. проявиться бурно, с силой* (Ožegov 2004: 644). Na hrvatski se prevodi s *razigrati se, zaigrati se; uigrati se (glumac); izvježbati se, uvježbati se u sviranju; fig. izbiti, pojačati se (bolest); nadoći, bujati, nabujati (rijeka); razbjesnjeti se (oluja); raspaliti se (strasti) ili razigrati se; zanijeti se sviranjem; fig. razbjesniti se; raspaliti se; fig. odigrati se, desiti se* (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 739). Uz sva ta značenja treba uzeti u obzir i prilog koji se uz taj glagol nalazi – *слегка*, a znači *lako, slabo, lagano, pomalo, malko, ovlaš, jedva* (isto: 812). Taj prilog nam omogućava da eliminiramo treće značenje (u jednojezičnom rječniku). *More* je ovdje živo, personificirano pa treba pronaći rješenje koje najbolje odgovara. U analizi-

ranim prijevodima imamo *lako poigravati, razigravati, lagano valjati, kao da se poigrava i lako igra*. Ako uzmemo *poigravati se* u značenju *počinjati se igrati* (Anić 2003: 1077), taj prijevod ovdje odgovara kao i *razigravati*, također, u smislu *uživjeti se u igru, predati se igri* (isto: 1304). Prijevod *lagano se valjati*, uz sva ostala značenja možemo uzeti u smislu *kretati se u masi u obliku valova* (isto: 1714) pa je tako i ovaj prijevod adekvatan.

More zatim *помутилося*. U doslovnom značenju *помутиться* (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 624) znači *pomutiti se, zamutiti se; potamnjeti; postati mutan*. Dakle, more je počelo slati svoje signale za uzbunu. Morske dubine su uznemirene i voda više nije dobroćudno bistra. Opet imamo pet različitih rješenja, ali kod Posavec ne možemo ne primijetiti prilog *strašno*. Time se značenje ovog stiha vrlo približava značenju koji bi trebao imati prijevod stiha *Почернело синее море*, a koji odražava stanje mora tek nakon četvrtoga zahtjeva, a mi smo ovdje tek na drugom. Kod Miloševića se more *uzburkalo*. *Uzburkati se i burkati se* su glagoli koje su ostali prevoditelji koristili kod prijevoda sljedećega stanja mora. Veći je problem to što Milošević sljedeće stanje mora prevodi kao *nespokojno*. Kad se more burka, ono se talasa, komeša, nemirno je, a time je i nespokojno. Dakle, Milošević ovakvim prijevodom nije dobio potrebnu gradaciju.

Почернело синее море, stanje je mora pred oluju. *Почернеть* u prijevodu znači *pocrnjeti, potamnjeti* (Poljanec, Madatova-Poljanec 2002: 643) i svi su prijevodi ovog stiha korektni. Treba ponovo spomenuti prijevod Valerije Posavec. Već kod druge želje, kao što smo već naveli, njezin prijevod govori da se more *strašno zamutilo* i time je vrlo slično stanju mora kod ovog zahtjeva – *pocrnilo ono sinje more* – što dovodi do toga da se ne postiže potrebna gradacija.

Slijedi opis oluje. Kod Cesarića to nije samo oluja, već olujina, dakle, veća i jača oluja. Kod Miloševića je *tamna bura*, kod Venturina se *zacrnila oluja*, a kod Posavec oluja je *prava*. Kod Cacana je *more bura uzburkala*. Ranije smo raspravljali o tom glagolu i iz toga možemo zaključiti da ovdje nije adekvatno uporabljen jer ne daje pravi dojam o oluji koja vlada morem.

Sljedeća dva stiha kojima je opisana oluja i stanje mora dovedeno do kulminacije, zanimljive su i uspjele varijacije prijevoda. Izdvojit ćemo samo Miloševićev prijevod koji zadnji stih prevodi tako da ponovo dobivamo dojam da se ugleda na tradiciju narodne epike: *Vali biju, kao vuci viju*.

Iz svega izloženog može se zaključiti da su gradacijski elementi vrlo važan element ove bajke u stihovima s obzirom na to da prikazuju i društvene odnose koji vladaju u imaginarnom prostoru bajke, a koji je ipak temeljen na pravim društvenim odnosima stvarnog srednjovjekovnog ruskog društva. Ti su elementi nacionalne kulture imali i funkciju obrazovanja djece o svojoj tradiciji i prošlosti, ali su i služili u psihološkoj karakterizaciji likova bajke – kako starice koja je izvor gradacije, tako i starca i ribice koji svaki na svoj način reagiraju na staričine zahtjeve. Stoga tu gradaciju ne valja shvatiti samo kao stilski element djela, već uistinu kao iznimno važne semove koji su toliko

pregnantni značenjem da njihovo prevođenje ne smijemo shvatiti olako. Odnosno, osim estetskog užitka u djelu, prijevodi moraju prenositi i onaj obrazovni sloj teksta koji je u njega kodirala Puškinova ruka. Ako se ti elementi ne prenesu, koliko god prijevod bio lijep ili versifikacijski umješan, ne može ga se smatrati potpuno adekvatnim, posebice stoga što je u ovoj Puškinovoj bajci obrazovni element teksta iznimno važan.

Stoga, kada promatramo rješenja gradacije prebivališta možemo istaknuti da Cesarićev pristup prijevodu ovih gradacijskih elemenata načelno možemo smatrati uspjelim. Iako neka rješenja nisu sasvim istovjetna izvorniku (*doksat*), ipak se mogu smatrati adekvatnim jer nepostojeći element u našoj kulturi i arhitekturi zamjenjuje postojećim (ili barem vrlo bliskim) pa se postiže uloga istovjetna ulozi originala – uranjanje u vlastitu kulturu i učenje o njoj. I kod prikazivanja gradacije promjena na moru Cesarićeva rješenja ujedinjuju i poetičnost i uspješnu gradaciju.

U Miloševićevu prijevodu gradacija prebivališta nije uspjela. Prijevod *землянке* riječju *izba* sasvim je neadekvatan. Sljedeća tri prebivališta prevodi kao *dvori* uz različite pridjeve. Možemo zaključiti da je prevoditelj zanemario funkcionalnost ovih semova, dok je veću važnost pridao poetičnosti izraza. Međutim, kao što smo već istaknuli, ne smijemo zaboraviti činjenicu da je kod Puškina poetičnost uvijek u jedinstvu sa značenjem – te se taj element nikako ne smije zanemariti. Autor je uspješniji u prijevodu elemenata društvenoga statusa, ali ni u prikazivanju gradacijskih promjena na moru nije ostvario potrebnu razinu adekvatnosti.

Venturin je uspješno riješio gradaciju prebivališta i društvenoga statusa, no kod gradacije promjene stanja na moru prijevod posljednja dva stanja nije sasvim adekvatan jer je upotrijebio slična rješenja pa tako nije postigao potrebnu gradaciju. No, uz dobre strane njegova prijevoda (vidi se da je prevoditelj dobar poznavatelj ruskoga jezika i kulture), treba podsjetiti na uistinu nespretno versifikacijsko rješenje ovog prijevoda uz mnogo dodanih zamjenica i nepotrebnih inverzija – što je tema za novu analizu.¹

Prijevod Valerije Posavec ima rješenja vrlo slična Cesarićevim pa se može zaključiti da je kod svog prijevoda u prevelikoj mjeri uzimala u obzir Cesarićev prijevod.

Cacanov je prijevod najnoviji. Vide se promjene i zanimljive varijacije, kao da se oglušio na prethodne prijevode ili baš usprkos njima pokušao pronaći nova rješenja. Njegova gradacija prebivališta relativno je spretno riješena – *zemunica, koliba, kuća visoka, kraljevske palače*. Gradacija je dobro provedena, osim u slučaju prebivališta *изба* u *koliba* i *высокуй терем* u *kuća visoka* gdje vidimo da gradacija prebivališta i gradacija društvenoga statusa nisu ujednačene, iako svaka za sebe dobro funkcioniraju. Što se tiče prilika na moru Cacan je uspješan sve do posljednjeg stanja – *velike oluje*. Taj stih nedovoljno dočarava oluju, zapravo bijes ribice, koja vlada morem.

¹ O tome smo izlagali u Velikom Boldinu, na međunarodnom znanstvenom skupu *Болдинские чтения*, održanom u rujnu 2009. godine.

Iz svega navedenog može se konačno zaključiti da u svakom od prijevoda možemo pronaći neka neadekvatna rješenja, ali da je Cesarićev prijevod, iako od analiziranih prijevoda najstariji, u najviše gradacijskih elemenata ponudio i najbolja rješenja. Cacan se, uz Cesarića, mora priznati da je imao dovoljno senzibiliteta za publiku kojoj je prvenstveno namijenjeno ovo djelo – djecu, pa je uz riječi koje je smatrao težim, dodao komentare. Tako osim poruke djela, djeca mogu obogaćivati svoj leksik i sama stjecati svijest o jeziku.

Izvori

- Puškin, A. S., *Bajka o ribaru i ribici*, ABC naklada, Zagreb, 1998. Prijevod: Dobriša Cesarić.
- Puškin, A.S., *Bajke: antologija; Bajka o ribaru i ribici*, Divič, Zagreb, 1998. Prijevod: Velimir Milošević.
- Puškin, A.S., *Bajka o ribaru i ribici*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002. Prijevod: Radomir Venturin.
- Puškin, A. S., *Bajke*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 2002, str. 7-13. Prijevod: Valerija Posavec.
- Puškin, A. S., *Bajka o ribaru i ribici*, Školska knjiga, Zagreb, 2004. Prijevod: Fikret Cacan.
- Пушкин, А. С., *Сказки Пушкина. Живопись Палеха*, II-2, Москва, 2007.

Rječnici

- Anić, Vladimir, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, 2003.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ, Zagreb, 1963. (ELU)
- Ожегов, С. И., *Словарь русского языка*, ОНИКС 21 век, Мир и образование, Москва, 2004.
- Poljanec, R. F., *Rusko-hrvatskosrpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1966.
- Poljanec, R. F., Madatova-Poljanec S. M. *Rusko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Словарь русского языка*, Академия наук СССР, институт языкознания, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1957. (SRJ)
- Словарь языка Пушкина*, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1956. (SJP)

Literatura

- Cacan, Fikret, *Aleksandar Sergejevič Puškin 1799.-1837.: proslava 200. obljetnice pjesnikova rođenja u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 1999.

- Gavazzi, Milovan, *Baština hrvatskoga sela*, Zagreb, 1991.
- Gojmerac, Mirko, "Prevođenje ili dizajniranje teksta", u: *Prevođenje – suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova*, Zagreb, 1995., str. 21 – 28.
- Ivanković, Ivica, *Hrvatske narodne nošnje*, Zagreb, 2001.
- Ivir, Vladimir, "Lingvistička sastavnica teorije prevođenja", u: *Suvremena lingvistika*, 34, 1992., str. 93 – 100.
- Maretić, Tomislav, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909.
- Maroević, Tonko, "Veza po vezanosti", u: *Prevođenje – suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova*, Zagreb, 1995.
- Pirenne, Henri, *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, Split, 2005.
- Slamnig, Ivan, *Stih i prijevod, članci i rasprave*, Dubrovnik, 1997.
- Škiljan, Dubravko, "Prijevod u stihu originala – tlapnja ili mogućnost", u: *Prevođenje – suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova*, Zagreb, 1995., str. 163 – 174.
- Užarević, Josip, "Prema teoriji pjesničkog prevođenja", u: *Književna smotra*, 91, 1994., str. 90 – 97.
- Volos, Renata, *Ruska neverbalna komunikacija*, Zagreb, 1995.
- Жирмунский, В., *Теория стиха*, Москва, 1975.

SUMMARY

Rafaela Božić-Šejčić – Ivana Droždek

CONTRASTIVE ANALYSIS OF FIVE TRANSLATIONS OF SOME ELEMENTS IN GRADATION IN PUSHKIN'S *TALE OF THE FISHERMAN AND THE GOLDEN FISH*

The paper analyzes the translation of some elements in gradation in Pushkin's *Tale of the fisherman and the Golden fish*. In all of the analyzed translations the translators had their own principles of translating such elements, not always taking into account the appropriate grades of these elements in a way that they exist in the original Pushkin's text. We concluded that translation made by Cesarić, although among the analyzed translation the oldest one, offers the best solution of translation of such elements.

Key words: *A. Pushkin; translation of literary text; contrastive analysis; gradation; Tale of the fisherman and the Golden fish*